
Mi történt? Mikor történt? Hogyan történt? Megtörtént? (Pszichoanalízis) történet – tény és/vagy dokumentum: levelezés versus emlékezet)*

What happened? And when? How did it happen? Did it happen? (History [of psychoanalysis] – facts and/or documents: correspondence versus memory)

Hárs György Péter PhD
Eötvös József Főiskola
harsgyp@gmail.com

Initially submitted March 16, 2017; accepted for publication April 7, 2017

Abstract

When someone wants to recollect only a little part of past events – in this study the history of psychoanalysis – some difficulties will necessarily be emerging. The documents contradict each other, and it is hard to decide which is true of them. The present study is a typical example for this problem – while dealing with some cases of Sándor Ferenczi.

Keywords: Correspondence, data, memory, philology, psychoanalysis, Ferenczi

Kulcsszavak: Levelezés, adatok, emlékezet, filológia, pszichoanalízis, Ferenczi

Miközben egy nagyobb lélegzetű (lélegezhet-é egy szöveg – bár levegőre mindenképpen szüksége van) Dénes Zsófia és a pszichoanalízis kapcsolatáról szóló íráson dolgozom, belebotlottam egy filológiai is nevezhető problémába – ami számomra éppen ennyire történeti és pszichológiai jelentőségűnek is mutatkozott. (Persze, nem a saját történeti és pszichológiai jelentőségemre gondolok.)

Míg már lassan két hónapja azon vagyok, hogy a pszichoanalízis Dénes Zsófia műveiben fölbukkanó szereplőit, eseményeit és eszméit egyrészt összegyűjtsem és rendszerezem, másrészt összevessem azokat a kortársak kezei alól kikerült különféle dokumentumokkal (naplók, levelek, tanulmányok stb.) és az utókor értékeléseivel, föltűnt néhány epizód, amivel nem igazán tudtam elsőre mit kezdeni. Ezek közül most négyet ismertetek.

Az egyikre először Dénes Zsófiánál bukkantam rá, a *Szivárvány Pesttől Párizsig* című kötetének Ferenczi Sándorral és Sigmund Freuddal foglalkozó egyik fejezetében (Dénes, 1979). Dénes szövegének ez a része Ferenczinek a telepátia iránti közismert vonzódásáról

* Erős Ferenc 70. születésnapjára ajánlom.

szól,¹ s fogadott unokahúga ezt illusztrálja egyik saját élményével. Ez éppenséggel még nem is volna meglepő.

A szóban forgó részlet a következő: „Akkoriban épp a gondolatátvitel lehetőségeivel foglalkozott. 'Gyere – mondta egyszer nekem az utcán, amint az Operába siettünk –, menjünk előre, és én erősen gondolok majd valamire. Te merülj magadba, ne gondoldj semmire, azután hirtelen mondd ki, ami eszedbe jutott. Kontroll nélkül!' Elindult a játék (ilyen játékosan), és én mellette haladva, lehunytt szemmel, egyszerre csak azt mondtam: 'Trara, a posta jó!' Sándor megrökönyödve megállt. Kivette zakója felső zsebéből cigarettatárcáját: abban egy szál Figaro elnevezésű cigaretta bújt meg. Külföldi finom szivarka volt, amelynek hártypapírjára víznyomással postakürtöt nyomtak. 'Látod – mondta Sándor lelkesedve – én erre a cigarettára gondoltam. És te átvetted a gondolathullámokat, a rezgéseket, és láttad a cigarettát, mert különben nem harsogtat volna azt a trarát!' Boldog volt, hogy a jó alany – aki véletlenül én voltam – újabb bizonyítékot szolgáltatott neki ezekről az átvehető rezgésekről.” (Dénes, 1979, 53.)

Viszont: a Freud – Ferenczi levelezésben (is) végzett búvárlásom közben ráakadtam valamire, ami a Dénes Zsófia által fölidézett emléket problematikussá, s mint problémát különössé tette – lukácsi értelemben is, azaz kiemelte partikularitásából és fölcillantotta benne a nembelit. Merthogy egy ilyen (?) történetet Ferenczi is megírt Freudnak 1911. január 24-én. Mégpedig ezt írta: „Nemrégről egy sikeresebb gondolatátvitel: (Egy hölgy egy úrra gondol, akit *Postásnak* hívnak. Az első gondolatom: 'Fuvola. Kürt, ahogy bizonyos fajta egyiptomi cigarettákon ábrázolják. Tra-ra, Tra-ra!' A hölgy félbeszakít: 'Kitalálta. Postásnak hívják. Mindig egyiptomi cigarettákat szív.')"²

Miről is van szó itt? Ez vajon ugyanaz a történet-e –fordított szereposztással és Dénes Zsófia nevének említése nélkül vagy egy másik, ami kísértetiesen hasonlít amarra? Én az *Unheimlichkeit* (Freud, 2001) mindkét lehetőség fölmerültekor (mikor is én szintén kénytelen voltam búvárkodásomból fölmerülni) átéltem. Elsőre a következő kérdéseket intézte hozzám – nem biztos persze, hogy ebben a sorrendben – az olvasásesemény: „Mi történt? Mikor történt? Hogyan történt? Megtörtént?” Aztán, mielőtt választ kerestem és leltem volna, finomítani kezdtem a föltett kérdéseken. A következőképpen:

1. Megtörtént(ek)-e az esemény(ek)? Fogadjuk el, hiszen semmi sem szól ellene, hogy igen.

¹ Ld. pl. Ferenczi, 1899, 1900a, 1900b, 1919, 1996 és Freud – Ferenczi, 2000, 154-158, 73 Fer, 177-181, 83Fer, 185-189, 85 Fer. A levelezés első kötetében három jósnő van említve név szerint: a berlini Seidlerné, a müncheni Frau Arold és a pesti Jelinekné. Annak oka, hogy Ferenczi publikációiból hosszú időre eltűnik az okkult vagy a telepátia témája, minden bizonnyal Freud ráhatásának köszönhető (Ld. pl. 1925. márciusi, vonatkozó levélváltásukat: „Mit szólna hozzá, ha régebbi és újabb gondolatátviteli kísérleteimet kongresszusi előadásban foglalnám össze, s ebből az alkalomból megkísérelném pontosabbá tenni a pszichoanalízis álláspontját e jelenségekkel kapcsolatban?” (Freud – Ferenczi, 2005, 35., 1005 Fer). Ferenczi a Bad Homburg-i IX. nemzetközi pszichoanalitikus kongresszuson (1925. szeptemberében) kívánta előadni nézeteit. Freud válasza: „Lebeszélném róla. Ne tegye. Az Ön tapasztalatai és kísérletei bizonyára nem átütőbb erejűek és kifogástalanabbak, mint az, amit a szakirodalomban erről írtak, s amit eddig el sem akartunk hinni. Ezzel bombát vet a pszichoanalízis házába, amely biztosan fel is robban.” (Freud – Ferenczi, 2005, 36., 1007 F)

² Freud – Ferenczi, 2000, 372., 196 Fer. – Ferenczi kiemelései.

2. Mikor történt(ek) az esemény(ek)? Ferenczi levelének dátuma, s „nemrégről” kifejezés arra utal, minthogy előző levele január 8-i keltezésű, hogy valamikor január 8. és 24. között. Dénes Zsófia szövegében az időpontra nézve ezt az utalást találjuk: a „század elején, amikor még diák voltam”. És hogy Ferenczi „Akkoriban épp a gondolatátvitel lehetőségeivel foglalkozott. Annyit tudhatunk, hogy Dénes Zsófia 1903-ban érettségizett, 1912-től dolgozott újságíróként., Ferenczi pedig 1910-től gyakorta számol be Freudnak gondolatátviteli kísérleteiről, tehát az 1911-es év eleje valószínűsíthető.

3. Egy vagy két eseményről van-e szó? Ehhez össze kell vetnünk a két leírás szereplőit, a kezdő szituációt, a „konfliktust”, cselekményt, kellékeket, és nem utolsósorban a „szereposztást” és a „színészeket” – mintha csak színházi előadásokat hasonlítanánk össze, hiszen valójában az is zajlott le, noha nézők nélkül; a szereplők saját örömeire rendezett akció vagy happening, Dénes Zsófia szavaival: „játék”. A Dénes -féle verzió szereplői: ő maga és Ferenczi Sándor. A Ferenczi -féle változatban egy „hölgy”, egy „úr” és Ferenczi lépnek színre, noha az úr a „kulisszák mögött marad”, mint Godot, számunkra csak a játszó páros fejében létezik, pontosabban létezéséről csak tőlük tudhatunk. A két színész Dénesnél ő maga és Ferenczi, Ferenczinél ő maga és egy közelebből meg nem határozott hölgy. Ami mindkét történetben megegyezik, azok a szerepek, a szituáció, a konfliktus, a cselekmény és a megoldás. A szerepek: a „gondoló” és a „kitaláló”. Az alapszituáció: az egyik szereplő gondol valamit, a másik kitalálja azt. A konfliktus: sikerül-e? (mindjárt esetben: igen!). A cselekmény tulajdonképpen korhoz illően abszurd drámai: látszólag nem történik semmi, a „kitaláló” gondolkodik, a „gondoló” kivár – „a gép forog, az alkotó pihen”. Azután jön a megoldás, a meglepetés és a happyend.

Ami a levélben és az emlékezésben leírtakban eltér, az alapvetően a szereposztás. Dénes forgatókönyve szerint Ferenczi a gondoló, ő pedig a kitaláló. Ferenczinél a kitaláló saját maga, a gondoló pedig a hölgy. S különbözik a „konfliktus” (a gondolat) tárgya is: Dénesnél egy cigaretta, Ferenczinél a hölgy „egy úrra gondol, akit *Postásnak* hívnak”. De a kellékek (és a párbeszéd) mindkét esetben megegyeznek vagy megdöbbenően hasonlítanak: ami az egyikben „posta”, az a másikban „Postás”, ami az egyikben „Trara”, az a másikban „Tra-ra, tra-ra”, ami az egyikben „külföldi finom szivarka”, az a másikban „egyiptomi cigaretta”, s mindkettőben szerepel a (posta)kürt. Viszont: az egyik történetben a cigaretta Ferenczié, a másikban a Postás nevű úré. Dénesnél továbbá az Operába menet történnek az események, s a cigaretta neve stílszerűen Figaro.

4. Végül adódik egy talán fura, zavaró (ortográfiai?) mozzanat. Kérdés: miért szerepel az egész történet *a kettőspont után zárójelben*? A nyelvészet azt mondja hogy azt tesszük zárójelbe, amit szövegünk fő mondandójától el kívánunk különíteni, amit közbevetünk, beékelünk – megakasztva s egyben földuzzasztva- továbbberesztve annak folyását, mint mederbe egy gátat – vagy azt zárjuk jelek közé, amit kevésbé tartunk lényegesnek. De mit jelent ez lélektanilag? Jelek közé zárjuk: ezzel föl is hívjuk a figyelmet. Mire? Arra, hogy a zárvány lényeges, vagy éppen arra, hogy nem az? Ha nem az, miért hívjuk föl erre a figyelmet? Hogy adjuk vissza mindezt élőlőszóban? „Zárójelben jegyzem meg...” Képzelnék el ily módon Ferenczi szövegrészét. Ez így értelmetlen. A zárójel előtti mondat ugyanis – „Nemrégről egy sikeresebb gondolatátvitel:” – láthatólag a főszöveghez tartozik. Ehhez, mint

főszöveg-réyszhez képest lehet-e lényegtelen a zárójelbe tett „alszöveg”? Aligha. Tehát a (záró)jelzés erre nem hívhatja föl a figyelmet. Hanem az ellenkezőjére. Annál is inkább, mert a kettőspont egyik funkciója éppen az, hogy fölhívjuk a figyelmet egy fontos gondolatra (a többi most számunkra irreleváns). Azután lehet még olyan szerepe is, hogy utána idézés következik. Erre az eshetőségre még visszatérek.

5. Mindamellet adódik a kérdés: azonos eseményt beszél-e el a két dokumentum? Tegyük föl, hogy nem. Úgy tartják, Ferenczi a jungi asszociációs kísérletek hatására – 1907-ben vagy 1908-ban „vásárolt egy stopperórát, és attól kezdve senki sem menekülhetett előle. Bárkivel találkozott a budapesti kávéházakban – írókkal, költőkkel, festőkkel, a ruhatárossal, pincérekkel stb. –, alávetette az asszociációs módszernek.”³ Nos tegyük föl, ugyanígy járt el a gondolatátvitel kapcsán a cigarettatárcával is. Ebben az esetben két, hasonló történetről lenne szó. Na de ennyire? Én inkább hajlok arra, hogy egyazon történet maradt fenn két változatban, mint a népmeséknél.

6. De vajon kinek és miért állt érdekében – ha érdekében állt – a direkt vagy indirekt torzítás – Dénes Zsófiának vagy Ferenczinek? A torzítás, mint láttuk, lényegében a szereposztásra vonatkozik. Rosszul föltett kérdés: Kié a dicsőség? A gondolóé vagy a kitalálóé? Másképpen fogalmazva: Ki a médium? Aki akarattal (szuggesztívó) vagy akaratlanul átviszi gondolatait, vagy aki mások gondolatait olvassa, akár azok akarata ellenére is? Mindkét szerepnek megvan a maga szépsége. Mégis, az előbbi létezését csak az utóbbi reakciója igazolhatja be.

1910. 11. 22-én, tehát nem sokkal a tárgyalt levélrészlet papírra vetése előtt, Ferenczi lelkesen azt írja Freudnak: „Gondolja csak meg, *nagy jövőmondó, illetve gondolatolvasó vagyok!* (Szabad asszociációimban) olvasok a betegek gondolataiban. A pszichoanalízis jövőbeli módszerének hasznát kellene húznia ebből. [...] Ez a módszer alkalmas arra, hogy működés során érzük tetten a beteg a beteg *legaktívabb* komplexusait. A módszer még tovább finomítható! Ha Bécsbe megyek, a 'pszichoanalitikusok udvari asztrológusaként' fogok bemutatkozni Önnek.”⁴ Ferenczi gondolatátviteli kísérletei ennek fényében egyfajta tréningnek is fölfoghatók a terápiás alkalmazáshoz. De így volt-e ebben az esetben is? A zavarba ejtő ortográfia mintha a szerző zavarát is tükröznél. Dénes Zsófiánál nem találunk indokot arra, hogy megváltoztassa a történetet, bár nála fölvetődhetnek az emlékezet torzításai.

7. És végül, tekintetbe véve a zárójel időzímegelőző szerepét, Ferenczi szellemében fölvetődik még egy fantasztikus lehetőség is: a történetet egyikük a másiktól gondolatátvitel – a tudattalanok párbeszéde – útján vette át.

Nem tudok, nem is vagyok hivatott dönteni. Mindenesetre szembetalálkozunk azzal az ismert kérdéssel, hogy vajon ki is írja a történetet? Bármelyiket. Szerzőjük, a szereplők-e avagy az olvasó? És azt a problémát sem lehet megkerülni, hogy kinek/minek higgyünk, ha ellentmondást vagy zavart találunk két vagy több dokumentum – jelen esetben egy visszaemlékezés és egy korabeli levél – között.

³ Harmat, 1994. 35. - Sajnos, Harmat nem jelöl meg forrást közléséhez.

⁴ Freud – Ferenczi, 2000, 351., 182 F. – Ferenczi kiemelései.

Ezt a problémafölvetést folytatva áttérek egy másik esetre, még mindig Dénes Zsófia emlékezéseit szembesítve levelezésekkel. Ez a Groddeck szanatóriumában töltött időt érinti, és két problémát is fölvet. Az első: kinek a közvetítésével került Dénes Zsófia Groddeckhez? A visszaemlékezésekre alapozó hagyomány úgy tartja, hogy Ferenczi járt közben az érdekében. Harmat Pál azt írja, Dénes Zsófiát „Ferenczi Gizellával együtt felkereste az osztrák fővárosban, s szanatóriumi gyógykezelésre saját költségén [...] *Georg Groddeck*nek baden-badeni gyógyintézetébe küldte.” Máshol megismétli ezt az állítást: „Ferenczi révén ismerte meg a német orvost *Dénes Zsófia* [...]”⁵ Ez utóbbi mondatot csaknem szó szerint átveszi tőle Vég Katalin: „Ferenczi révén ismerte meg Groddecket Dénes Zsófia [...]” (Vég, 1996, 123) A mások által is elfogadott változat alapja Dénesnél így szerepel: „Én titkoltam [...], milyen beteg vagyok, de ő [Nagy Andor] látta állapotomat, és [...] kétségbeesett levelet írt Ferenczi Sándornak, hogy törődjek velem [...]. [...] Ferenczi Sándor és Gizella néném. Ott álltak díványom előtt. [...] 'Most mindjárt sürgönyözök Groddecknek, hogy odaküldelek hozzá Baden-Badenbe, a szanatóriumába.’”(Dénes, 1979, 126-127.)⁶

Van azonban egy kis bökkenő. Ez pedig Elmának, Gizella lányának, tehát Dénes Zsófia unokatestvérének egy 1923. június 22-i, Groddeckhez írott levele. „Ma egy unokanővérem megbízásából írok, aki bár magyar, néhány éve itt él Bécsben, és újságíró. [...] Ő egyébként anyám legidősebb nővérének a lánya. A neve Cosma Bey-né és az ő 'nome de plume'-je Sophie Dénes. Nos, kedves Doktor Úr, mivel az élete, és ő maga nagyon kaotikus (ezt biztosan rosszul írtam) állapotban van – szeretne nagyjából július 10-15-től körülbelül két hónapot – legalábbis így gondolja – Önnél tölteni, ha van hely, és van kedve őt fogadni – és segíteni neki kiutat találni. Legyen olyan kedves, írja meg nekem, hogy szabad-e valamelyik kis szoba abban az időpontban, amikor menni szeretne, és hogy mennyit kellene fizetnie naponta. A keresetét osztrák pénzben kapja, a férje nem ad neki semmit. Egyébiránt a jellemvonásai: nagyon okos, nagyon szeretetreméltó, alacsony, és még *sokkal* kerekdedebb, mint Sarolta. [...] A levelére unokanővérem fog válaszolni, csak az első lépés megtételére kért meg engem 'in way of introduction'.”⁷ Nos, a válaszlevélről nem tudunk, mint ahogy nem ismerjük sem Nagy Andor Ferenczihez írt levelét, sem annak, sem pedig Ferencziék látogatásának időpontját. És mit tekintünk megismerkedésnek? Azonos-e az az ajánlással? S ha a „révén”-t ajánlásnak kell értenünk, akkor vajon a levél vagy a sürgöny révén ismerkedett-e meg Groddeckkel Dénes Zsófia?

Ezzel függ össze a következő kérdés. Már Harmat Pálnak is föltűnt, hogy Elma, az unokahúg sehol sem szerepel Dénes Zsófia írásaiban. Igaz, ő ezt nem mondja így ki, viszont ezt írja: „Dénes Zsófia – aki emlékirataiban még egy célzás erejéig sem ejt szót az Elma-ügyről – a válási törvényre hivatkozik.”⁸ Holott az idézett levélrészlet alapján ő (is) járt közben Groddecknél Dénes Zsófia érdekében, és Ferencziék levelei alapján gyakran voltak egymás társaságában. Talán magyarázatként szolgál ehhez a furcsasághoz Elmának egy, 1966-ban Bálint Mihályhoz írott levele: „Később [anyám], Zsukának kitárhatta a lelkét, mert

⁵ Harmat, 1994, 118. és 138. - Harmat kiemelései.

⁶ Nagy Andor (1884-1943): újságíró, szerkesztő. Dénes Zsófia férje.

⁷ Ferenczi – Jones és Groddeck, 2010, 181., LE 2 – Elma kiemelése. Sarolta: Altschul Sarolta, Gizella testvére, Ferenczi sógora.

⁸ Harmat, 1994, 89. – Harmat kiemelései. Sajnos, Harmat itt sem jelöl meg forrást.

Zsuka egy szép napon azt mondta nekem, hogy ehhez a viszonyhoz, mármint mama és Sándor viszonyához, nem lett volna szabad hozzányúlnom... Igaza volt.”(Haynal, 1991, 22.) Azt hiszem, Dénes Zsófia tapintatból nem említi sem Elmát, sem a kialakult szerelmi háromszöget, noha ez nem magyarázza az emlékezés és a levél ellentmondásait. Lehet, hogy Dénes Zsófia megbeszélte Elmával, miként Elma megbeszélte Bálint Mihállyal, hogy kerüli neve említését.⁹ Ezt azonban a megidézett epizód nem indokolja.

S Dénes baden-badeni tartózkodásával kapcsolatban még egy dolog nyitott marad. Ki fizette Dénes Zsófia kezelését? Dénes Zsófia azt írja, hogy „a számlát Budapestre küldik a nagybátyámnak, Ferenczi doktornak” (Dénes, 1979, 128.), s ebből úgy tűnhet, Ferenczi volt az, aki állta az anyagiakat. Gizella egyik Groddeckhez írott levelében viszont ez áll: „Remélem sok örömet okoz Nektek az én Zsukám – a kedves hangjával és az okos fejecskéjével, ami mégis oly sok butaságot csinált. Kívánom, hogy legyen elég türelme és pénze még elég sokáig Nálatok maradni.” (Ferenczi – Jones és Groddeck, 2010, 185., FG 2) Hasonlóan talányos a helyzet, mint „Zsuka” és Groddeck megismerkedésével vagy éppen a gondolatátviteles epizóddal.

Következik valami, ami egyáltalán nem politika. Alcsút – tudom, ez manapság rosszul hangzik. Hát ez? „Anyámékhöz [...] minduntalan feljár, mert anyám öccse, Alcsúti Ágost a legbensőbb barátja. Guszti bátyám [...] minálunk van otthon. Orvos barátja, Ferenczi Sándor, így hát nálunk keresi fel őt.” (Dénes, 1979, 11.) Mégis, mit teheti széppé egy filologizáló amatőr történész életét? Ha nem az, ami velem is megtörtént – megint. Többet akartam megtudni, s ez sikerült is, de nem azt tudtam meg, amit akartam. Nevezetesen Alcsúti Ágostról igyekeztem adatot gyűjteni. És sikerült.

Először, természetesen, a magyar pszichoanalízistörténetben kutakodtam. Róheim Géza unokaöccse, Szilágyi Dénes például ezt írja a Budapesten megrendezett nemzetközi pszichoanalitikus kongresszus kapcsán: „A legkülönösebb név az, amely az ábécé-rend szerint első helyen áll a vendégliststromban: 'Dr. Alcsúti Ágost és felesége'. Habsburg Ágostról (József Ágostról) van szó. Az őszirózsás forradalom után a dinasztia magyar ága, élén a későbbi Akadémia-elnök József főherceggel, Égalité Fülöp távoli analógiájára felvette a polgári 'Alcsúti' nevet – nincs magyarázatom rá, hogyan volt lehetséges, hogy már 1918 szeptemberének végén ez a név szerepelt.” (Silagi, 2009, 82.) Hogy jön ez ide? Hát úgy, hogy Alcsúti Ágostból egyszerre volt kettő. Mindkettő fölvevő név – ennél több közül egymáshoz eddig nem volt. Az említett meghívón azonban minden bizonnyal nem Habsburg József Ágost, hanem Dénes Zsófia anyjának és Gizellának testvére, született Altschul Ágost. Ha már itt tartok, utánaéznék, de nem sok mindent találok róla. Például nem tudom, mettől meddig élt. Viszont fönnmaradtak például a Budapesti Ágostai Hitv. Evang. Magyar-német Gyülekezet Népiskolájának évi-értesítői az 1880/81. és az 1881/82. évekből, az egyik magyarul, a másik németül.¹⁰ Ezek szerint 1872-ben született, Gizella 1865-ben, Dénes Zsófia

⁹ 1968. decemberében Bálint ezt írja Elmának: „a következőt javaslom: 1. álnevet adnánk Önnek, így identitása rejtve maradna, létezését azonban nem titkolnánk el; 2. azt mondhatnánk, hogy Ön Gizella közeli rokona volt, s nem árulnánk el, hogy valójában a lányáról van szó.” Idézi Haynal, 2000, 29.

¹⁰ http://medit.lutheran.hu/sites/medit2.lutheran.hu/files/medit/ertesito_budapest_elemi1881-1882.pdf
http://medit.lutheran.hu/sites/medit2.lutheran.hu/files/medit/ertesito_budapest_elemi_1880_1881.pdf

1885-ben (édesanyjának sem nevére, sem születési dátumára nem akadtam rá sehol). A Dohány u. 38. és a Nagy Diófa u. 3. sarkán épült Altschul-házról (1875) is vannak adatok¹¹; építtetője Altschul Simon (1832-1893) kereskedő, az Erzsébet Gőzmalom igazgatósági tagja, Norvégia és Svédország tiszteletbeli konzulja, 1909-ig az első emeleten működött Norvégia és Svédország konzulátusa. Később e házban lakott Ferenczi is Gizellával. Az építés kivitelezője Dénes Zsigmond építőmérnök cége. Dénes Zsigmond (1855-1906), Zsófia apja, akit visszaemlékezéseiben is emleget, közlekedésépítész mérnök volt, nevéhez kapcsolódik például a Vaskapu vízszabályozása, az Erzsébet híd építése és a Gellérthegy Duna felé eső oldalának kialakítása. Nemcsak lakása, de cége is a Nagy Diófa utcai címen volt bejegyezve.¹² Ahogyan ez volt (1893-ban és 1898-ban biztosan) Dr. Altschul Ágost lakhelye is.¹³

Végül egy példa arra, amikor a dokumentumok – szerencsénkre – egymásnak nem ellentmondanak, nem is tévednek, hanem kiegészítik egymást. A pszichoanalízishez amúgy is több okból vonzó Dénes Zsófia 1930-ban három évre „tevélegesen” is belevetődött a pszichoanalízisbe, Ferenczi egyfajta asszisztenseként, és a maga módján elemezte is két amerikai beteg, Winnie és Robbie lelkét és egymáshoz való viszonyát. (Dénes, 1984, 219-231.) Eredetileg csak egyikük volt Ferenczi páciense, a másikat részben annak kérésére vállalta el, részben azért, hogy jobban kontrollálhassa a kúra hatását, a két nő egymáshoz való viszonyát és általában az eseményeket. Dénes a következőképpen került bele a kezelésbe. „Hallgass ide, valamire megkérlek. Bemutatlak két nőnek. Két csodabogár a maga nemében. Az egyik, a fiatalabb, dúsgazdag. Az anyja ma is örültekházában él, az ön- és közveszélyesek osztályán, New York-ban. Bizony, a leánya veszedelmes örökséget kapott. Ezt zárójelben mondom neked, hogy tudd, mihez tartsd magad. A másik nő újságíró. Azt hiszem, tehetséges. Együtt kerültek hozzám analíziskúrára. Mind a kettő neurotikus, és mindkettő alkoholist. Nos, az újságíró ostromol engem, hogy mutassak be neki egy pesti író vagy újságírót, aki beavatja a magyar irodalmi és sajtóviszonyokba. Kérte, inkább nő legyen. Hát én nem merek nekik mást bemutatni, csak téged. A nyelvüket beszéled, és ami érdekelheti őket a sajtóban, ahhoz értesz. De még egy, ami nekem fontos: te analízisen mentél át. Mégpedig prima helyen, Grodecknél. [...] Bízom benned, hiszen ismerlek gyerekkorod óta. No és a feleségem unokahúga vagy. Kérlek, ezt se feledd!” Majdnem elnevettem magam, mert Ferenczi Sándornál nem szoktam meg, hogy ilyen ünnepélyes.” (Dénes, 1984, 219.) Ferenczi úgy beszélt rá Dénest arra, hogy vállalja a feladatot, hogy fölhívta leendő segítője figyelmét a feladat komolyságára, nehézségére és veszélyeire is. „Nagyon kérlek ne vedd könnyen, amit mondok! Itt *betegekről* van szó. Érted? Ha bemutatlak téged ezeknek, evvel nem *neked* szántam ajándékot, hanem *nekik*. És ne felejtse el: minden szavad és minden gesztusod másnap már tudomásomra jut. Hétszeresen megforgatnak majd nálam analízis közben. Mert ők mindent meggyónnak nekem.” (Dénes, 1984, 220.) Azután létrejött a találkozó Dénes Zsófia és a páciensek között, kialakult a bizalmi légkör, megtudta, hogy eredetileg Freudhoz akartak analízisbe menni, aki nem vállalta őket, és megtudott életükből és gondolataikból számos apró

¹¹ <http://urbface.com/budapest/az-altschul-berhaz>

¹² http://library.hungaricana.hu/hu/view/BPLAKCIMJEGYZEK_22_1910/?pg=662&layout=s

¹³ <http://archives.hungaricana.hu/hu/lear/241366/?query=DB%3D%28ARVASZEKI%29> és http://library.hungaricana.hu/hu/view/BPLAKCIMJEGYZEK_10_1898/?pg=0&layout=s

részletet. A kúrának Ferenczi halála vetett véget – így tehát befejezetlenül. A pszichiáter haláláról is Dénestől értesültek. Dénes Zsófia így összegzi tapasztalatait: „Én a három év alatt sok mindent megértettem lelki alkatukból, orvosi magyarázat nélkül is. Winnie egész életén át az anyját kereste. Az anyját, akit már csecsemőkorában elvesztett, és akit az elmeegógyintézetben soha fel nem kereshetett. Akit anyahelyettesnek állított melléje apja, azt gyűlölte. A férjében – akihez eleinte vonzódott – csalódott, mert nem kapta meg tőle azt a szeretetet és gyöngédséget, amelyet keresett. Egész infantilis sóvárgása a meg nem kapott szeretet után Robbie felé fordult. Nos igen, ő lehetne az, akinek a közelében megnyugszik, és ő az, aki kárpótolhatja minden hiányért. Akiben végre anyát kap, remélte – persze nem tudatosan, csak tudat alatt.” (Dénes, 1984, 225-226.)

Ez a két beteg is azok sorába tartozik, akiket nem gyakran emleget a pszichoanalízistörténet.¹⁴ Ferenczivel kapcsolatban elsősorban három híres(sé vált) amerikai pácienset szoktak elősorolni, akik – Clara Thompson¹⁵, Elisabeth Severn¹⁶ és Izette de Forest¹⁷ – maguk is analitikus voltak vagy lettek. Mindhárom eset Ferenczi utolsó éveire köthető. A *Klinikai naplójában* (Ferenczi, 1996.) Thompson „Dm.”, Severs „R.N.”, Forest „Ett.” betűjeleken szerepel, emellett „B.” néven szerepel még Alice Lowell¹⁸ is.

Föltűnt, hogy a Dénes Zsófia által ismertetett, több mint három évet átölelő eset belenyúlik abba az időszakba, amikor Ferenczi *Naplóját* írta. Átnéztem Ferenczi levelezéseit is, de ott még csak utalásokat sem találtam rájuk (Freud – Ferenczi, 2005, Ferenczi, 2010.) És sikerült is megtalálnom a *Naplóban* a két hölgyet, de nevüket csak Brennan 2015-ben megjelent tanulmányából tudtam meg (Brennan, 2015, 7-10.), amelyben Ferenczi *Naplójának* kódolt szereplőit azonosítja be: Winnie, a *Naplóban* O. S. – Natalie Rogers (1902-1949), Robbie pedig, a *Naplóban* N.D./N.H.D. – Roberta (Robbie) Nederhoed (1891-1947). Hogy Natalie Rogers beceneve Winnie volt, ezt csak Dénes Zsófiától tudjuk. Mint életük rengeteg

¹⁴ Ha emlegették is őket, nem tudták, hogy őket emlegetik.

¹⁵ Clara Mabel Thompson (1893-1958): amerikai pszichoanalitikus. Ferenczi 1928-tól 1933-ban bekövetkezett haláláig anakizálta. 1942-től Frommnál is volt analízisben. Karen Horney munkatársa, Harry Sullivannal és Erich Frommval együtt a Washington School of Psychiatry, később William Alanson White Institute of Psychiatry and Psychoanalysis néven és az Association for the Advancement of Psychoanalysis megalapítója volt. A *Klinikai Naplóban* „Dm.” néven szerepel. – Karen Clementine Theodore Horney (1885-1952): német-amerikai orvos, pszichoanalitikus. Elméletei megkérdőjelezték a freudi eszmék néhányát, mint például a szexualitással kapcsolatos nézeteit. A pszichoszociális irányzat egyik jeles képviselője. Herbert „Harry” Stack Sullivan (1892-1949): amerikai neofreudista pszichiáter és pszichoanalitikus. Főként pszichotikusokkal és a pszichózis elméletével foglalkozott.

¹⁶ Severn, Elisabeth (1879-1959): amerikai pszichoanalitikus. A *Klinikai Naplóban* „R.N.”-esetként szerepel (Ferenczi, 1996). Bár nem volt semmilyen tudományos fokozata, doktori címet használt és analitikusként dolgozott. Könyve Ferencziről: Severn, 1933.

¹⁷ Izette Taber de Forest (1887-1965): amerikai pszichoterapeuta, laikus analitikus. 1925 és 1927 között Ferenczi páciense (ld. Ferenczi, 1994.) 1925-ben férje, Alfred is volt analízisben Ferenczinél öt hónapig. Lánya, Judith, Anna Freudhoz járt analízisbe. 1929-ben férjével és lányával együtt meglátogatta Freudot schneewinkli nyaralásán (Freud látogatói között volt akkor Marie Bonaparte és lánya is). 1929-től 1931-ig nyaranta szintén fölkereste Ferenczit. A *Klinikai Naplóban* (Ferenczi, 1996) Ett. néven szerepel (Ferenczi, 1996). 1957-ben Clara Thompsonnal együtt segítik Frommot föltánni a Ferenczi betegségével és halálával összefüggő tényeket. Könyve Ferencziről: Forest, 1954.

¹⁸ Lowell, Alice (1906–1982): amerikai orvos, 1930 és 1933 között Ferenczi páciense.

egyéb adalékát.¹⁹

Brennantól megtudjuk, hogy Natalie Rogers 1902-től 1949-ig élt. Ferenczi „legszínesebb és legkalandosabb betege”-ként említi, s története valóban nem éppen mindennapi. Szülei a Titanic katasztrófájának túlélői közé tartoztak. A kalandvagy Winnie-nek is életelemévé lett. 1924-ben újdonsült első férje, Oscar de Lima Maye bányamérnök társaságában barátnőjével az első fehér nőkként a braziliai Amazonas térségeit kutatták. Ugyancsak barátnőjével 1926-ban a szeri indiánokat²⁰ tanulmányozták megint az első fehér nőkként a Mexikó partjainál fekvő Island of Tiburónon. Nevelőapja 1927-ben öngyilkos lesz, anyja a Blythewood szanatóriumban hal meg 1946-ban, ahol tizenhat évet tölt el. Második férjét, Joseph Sepp Froelich olimpiai síelőt, síoktatót, akivel St. Morizban ismerkedett meg, 1942-ben bebörtönözték. Minthogy Winnie, amit lehetett, azt kiharcolta férje számára, Natalie Rogers neve – egzotikus kalandjai után – ismét a címlapokra került. 1946-ban harmadszor is férjhez ment, ezúttal is egy síoktatóhoz, Alois A. Mauracherhez, akivel haláláig Santa Barbarában élt. Robbie lányának emlékei szerint „gyönyörű, teltkarcsú, gyerekes” személyiség volt (Weihs, 1989, 236.).

Robbie (1891-1947) Melbourne-ben született angol szülőktől. 18 évesen, háromheti ismeretség után hozzáment William Nederhoed-hoz, hogy szabaduljon Ausztráliából és szüleitől. Először Japánba utaztak, majd 1916-ban az USA-ban telepedtek le. Nem sokkal ezután elváltak. Lányuk, aki többé nem látta apját, nevét német származása miatt Anke Weihsre változtatta. Anke így jellemezte Robbie-t, akivel alig találkozott: „Anyám teljesen autodidakta volt, zeneileg rendkívül érzékeny, nagyon olvasott, ízlésében ötletgazdag és kényes, de a családi körülmények pénztelenségéből adódóan, lévén két nővére akiket visszaküldtek Angliába tanulni, éppúgy iskolázatlan, mint zabolátlan maradt. Pici volt, sötét, heves és zsarnoki.” (Weihs, 1989, 14.) Robbie különböző lapoknak írt, 1931-ben *Eating in Budapest* címmel is jelent meg írása (Nederhoed, 1931.). Elisabeth Severnnel állítólag közös könyvet terveztek írni. Lánya szerint Ferenczi halála után alkoholista lett, és 1934 februárjában egy Bécs melletti szanatóriumba került. A kezelés után Angliába költözött. Lánya ott meg akarta látogatni, de – egyedüli gyászolóként – már csak a temetésén lehetett jelen: 1946-ban mindenkitől elhagyatva és egy fillér nélkül halt meg.

Margaret Severn így emlékszik a Winnie-Robbie párosra: „Szórakoztatónak és legalábbis elevennek találtam őket, ami több, mint amit a legtöbb emberről elmondhatunk.” (Severn, M., 1988, 2092.)

Dénesnél egyeznek személyleírások, mind a külső és belső jegyek tekintetében a Brennan által leírtakkal, és egyeznek az élettörténeti események is. Vannak apróbb különbségek a két nő házasságaival kapcsolatban, és Dénes Zsófia nem említi Robbie lányát. Viszont rengeteg új információval szolgál. Pontosabb ismeretekhez jutunk például a két beteg kezelésének idejéről és tartamáról (Ferenczi haláláig tartott); megtudjuk, hogy az orvos haláláról Dénes Zsófiától értesültek, és hogy milyen – eltérő – reakciókat váltott ki belőlük a hír; kiderül, hogy Weihs beszámolójával ellentétben már akkor alkoholisták voltak, amikor Ferenczihez kerültek (Freud – ismerve ódzkodását a szenvedélybetegektől – talán ezért sem vállalta őket?); hogy Robbie szanatóriumba kerülésének (gyilkossági kísérlet Winnie ellen) és

¹⁹ A két amerikai beteg esete külön tanulmány tárgyát képezi majd.

²⁰ A szeri, saját nyelvükön *konkaak* vagy *comcáac* indián népcsoport a mexikói Sonora államban él. A *konkaak* név annyit jelent, hogy „az emberek”, a jaki nyelvből származó *szeri* szó jelentése: „homoki emberek”.

Winnie halálának (májbaj és a gyilkossági kísérletből visszamaradt betegség) oka; hogy Ferenczi fölkeresése előtt és annak halála után is Freudnál próbálkoztak – eredménytelenül; és hogy leveleztek Gizellával és Dénes Zsófiával analitikusuk halála után (sajnos, a levelek meglétéről vagy hollétéről nem tudok).

Dénes írásából, Winnie későbbi élettörténete alapján arra is következtethetünk, hogy analízise – így visszatekintve – eredményesnek tekinthető. Persze, megint csak lebeg bennünk egy kérdés: Miért nem említette Freudnak – sem Groddecknek – Ferenczi ezt a kettős esetet? És megint csak találgathatunk: belejátszott-e ebbe az, hogy korábban Freud elutasította őket? Itt állunk tehát az alapkérdésünknel: vajon ki és mi alapján is írja a történeteket? Szerzőjük, szereplőik vagy az olvasó?

Irodalom:

- Brennan, B. Willian (2015). Decoding Ferenczi's clinical diary: biographical notes. *American Journal of Psychoanalysis*, Mar. 75(1):5-18. <https://doi.org/10.1057/ajp.2014.54>
- Dénes Zsófia (1979). Ferenczi Sándor és Sigmund Freud. In: *Szivárvány Pesttől Párizsig*. Budapest: Gondolat, 51-71.
- Dénes Zsófia (1984). *El ne lopd a léniát és ...* Budapest: Gondolat.
- Ferenczi Sándor (1996). *Klinikai Napló, 1932*. Budapest: Akadémiai.
- Ferenczi Sándor (2010). *Ferenczi Sándor levelezése Ernest Joneszal és Georg Groddeckkel*. Budapest: Thalassa Alapítvány – Imágó Egyesület.
- Freud, Sigmund (2001). A kísérteties. In: *Sigmund Freud Művei IX. Művészeti írások*. Budapest: Filum, 245-281.
- Freud, Sigmund – Ferenczi Sándor (2000). *Levelezés. I/1. kötet. 1908-1911*. Budapest: Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó.
- Freud, Sigmund – Ferenczi Sándor (2003). *Levelezés. II/2. kötet. 1917-1919*. Budapest: Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó.
- Freud, Sigmund – Ferenczi Sándor (2005). *Levelezés. III/2. kötet. 1925-1933*. Budapest: Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó.
- Haynal André (2000). Bevezető megjegyzések. In: Freud, Sigmund – Ferenczi Sándor: *Levelezés. I/1. kötet. 1908-1911*. Budapest: Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, 23-46.
- Haynal André (1991). A Freud-Ferenczi viszony és jelentősége napjaink pszichoanalízisében. *Thalassa*, 1991/1, 14-24.
- Harmat Pál (1994). *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*. Budapest: Bethlen Gábor Könyvkiadó.
- Nederhoed, Roberta (1931). Eating in Budapest. *Harper's Bazaar*, May, 165.
- Severn, Margaret (1988). *Spotlight: letters to my mother*. Kiadatlan kézirat. New York City, N.Y.: New York Public Library for the Performing Arts, Dorothy and Lewis B. Cullman Center.
- Silagi, Denis (2009). Adalékok a „Pszichoanalízis – Magyarországi vonatkozások” témához. *Thalassa*, 2009/1, 79-91.
- Vég Katalin (1996). Lélekkeresés, Georg Groddeck ürügyén. *Thalassa*, 1996/3, 123–135.
- Weih, Anke (1989). *Whither from Aulis? A childhood autobiography*. Edinburgh, U.K.: Floris Books.